

Grófok a „vérzivatarban”

Süli Attila: Erdélyi arisztokrata sors a „csudák évében”. A gróf Mikes család tagjainak szerepe az 1848-49-es forradalomban és szabadságharcban.

Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 2014. 146 oldal

Új kötettel jelentkezett Süli Attila hadtörténész, az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc erdélyi eseményeinek jeles kutatója. Ezúttal az erdélyi arisztokrácia szerepét veszi górcső alá a „nagy évben”, mégpedig elsősorban a zabolai ágú Mikes-család három kiemelkedő tagjának sorsán keresztül. Ahogy maga a szerző is írja a bevezetőben, hosszú ideig az az 1948 után (elsősorban a kor meghatározó történészének, Andics Erzsébetnek köszönhetően) kialakult álláspont uralta a magyar történetírást, miszerint a magyar és az erdélyi arisztokrácia – kevés kivételtől eltekintve – szembefordult a forradalommal, és a Habsburgok oldalán a saját hazája ellen lépett fel. Ezt cáfolandó, számos példát idéz a történész Erdélyből, ahol számos arisztokrata család megosztott volt ugyan, ám a többség inkább a liberális vonalat képviselte, és – néhány prominens személytől eltekintve – szinte senki sem folytatótt ellenforradalmi tevékenységet 1848–1849-ben. A közelebről vizsgált Mikes-családra pedig – bár grófi címüket 1696-ban I. Lipót császártól kapták – inkább a változások melletti egységes fellépés volt jellemző.

Az elsőként vizsgált főszereplő, *gróf Mikes János* 1803-ban született. A kolozsvári királyi liceumban végzett jogi tanulmányai után külföldi utazásokat tett, majd hazatérve terjedelmes birtokai kezeléséhez látott. A reformkori erdélyi országgyűléseken 1824-től folyamatosan jelen volt, és a gróf Wesselényi Miklós vezette liberális táborhoz csatlakozott. Mint kiváló szervező tűnt ki; része volt a Kolozsvári Kaszinó (illetve később az ebből

kinövő Erdélyi Múzeum), a „kolozsvári muzsikái Conservatorium” és az önálló erdélyi magyar nemzeti színjátszás alapjainak létrehozásában is. Elnöke volt a Kolozsvári Ipari egyletnek, részese több gyár alapításának. Kolozsvár társasági életébe is bekapcsolódott, ahol házat (palotát) is építtetett; támogatta a kolozsvári sétatér kialakítását, és a Hunyadi Mátyás emlékére felállítandó szobor költségeihez is hozzájárult.

1848-ban a forradalom után először az erdélyi főkormánysszék biztosaként lépett fel az „uzoni katonai lázadás” lecsillapításáért. 1848. április 25-én ugyanis az erdélyi cs. kir. főhadparancsnokság a háromszéki 15. (2. székely) határőr-gyalogezred négy századát kiindította, és a határőrök által leadott körülbelül 1500–1700 kovás löfegyvert pedig Brassóba akarta szállíttatni. Ám a határőrök (akik attól tartottak, hogy Itáliába vezénylik őket) végül megtagadták a parancsot. A gróf Teleki József kormányzó által ki nevezett gróf Mikes János és Zeyk Károly biztosoknak végül sikerült elosztatnia a kétegyeket, és ígéretet tettek arra is, hogy az országgyűlés felül fogja vizsgálni a székelyek számára terhes határőri rendszert. Süli Attila részletesen elemzi az eseményeket, és arra a következtetésre jut, hogy a korábbi véleményekkel szemben nem a határőrvidék lefegyverzése volt a cél, csak a korábban már modern kémiai gyűjtású fegyverekre lecserélt, kovás rendszerű pusák elszállítása. (Ezt bizonyítja az is, hogy a kiszállítás után a cs. kir. főhadparancsnokság hasonló számban adott át kovás löfegyvereket a magyar nemzetőrség felszerelésére, míg a századok csak Torda és Nagyenyed biztosítására vonultak a román mozgalmak miatt.) Az akció sikere hozzájárult ahhoz is, hogy később gróf Batthyány Lajos miniszterelnök felhívására

végül két székelly határőrszázlój és egy székelly huszárosztály is a délvidéki hadszínterre vonult.

A következő fontos megbízatás a gróf életében a kolozsvári nemzetőrség megszervezése volt. A pesti 12 pont hírére 1848. március 20-a után Kolozsvárra is megkezdődött az elsősorban a belső béke megőrzésére hivatott nemzetőrség felállítása. Ennek élére végül gróf Mikes Jánost választották meg ezredesi rangban, akinek sikerült elérnie május végére, hogy a 10 gyalog-, 1 vadász- és 1 lovasszázadból álló városi nemzetőrséget körülbelül 1000 lőfegyverrel lássák el, és önálló szabályzatuk szerint rendszeresen folyjon kiképzésük is. Hasonlóan kiemelkedő szerepe volt az unió után a június 8-án Erdélyben is megkezdődő honvédtoborzás során, amikor a toborzás irányításával megbízott háromtagú bizottság résztvevőjeként leginkább a pénz-, és élelmiszer-ellátásért felelt, de része volt abban is, hogy a legnagyobb sikerrel a 11. (kolozsvári) honvédszázlój felállítása folyt.

Ezalatt az erdélyi országgyűlésen is komoly tevékenységet fejtett ki, és az unió létrejötte után mint Kolozs vármegye egyik követe, július elején a pesti népképviselői országgyűlésre utazott. A képviselőházban többnyire a kormány álláspontját támogatta, és ekkor kötött szoros barátságot Deák Ferenccel, az akkori igazságügy-miniszterrel is.

Szeptember végén az Erdélyből érkező kedvezőtlen hírek hatására hazatért. Kolozsvárra ismét szervezőmunkájával tűnt ki, és tagja lett a kolozsvári védelmi bizottmánynak is. A cs. kir. csapatoktól elszenvedett vereség után november 15-én ő is a város feladása mellett szavazott, majd a magyar csapatokat követve nemzetőreivel Csucsára vonult. A város kiürítése miatt őt is feljelentették, de az OHB vizsgálata 1849. február elején felmentette a vádak alól. A továbbiakban részt vett az országgyűlés munkájában, majd a bukás után jelentkezett a cs. kir. hatóságoknál.

Cs. kir. hadbíróság elé került, de mint „kevésbé terhelt egyén” 1850. július 20-án

uralkodói kegyelemben részesült. Az 1850-es évek elején Pestre költözött, és Deák Ferenc egyik legközelebbi munkatársa és barátja lett. Erdélyben továbbra is támogatta a közművelődést, és az Erdélyi Múzeum-Egylet egyik igazgatósági tagja volt. Végül Pesten hunyt el, és a Fiume-úti temetőben, a Deákmauzóleum mellett temették el 1880. október 3-án.

Unokaöccse, *gróf Mikes Benedek* korai pályafutása már korántsem ennyire jól dokumentált. 1819-ben született, valószínűleg Zabolán, és felnőve a Belső-Szolnok vármegyei debreci birtokokat igazgatta. Az országgyűléseken a liberális tábort erősítette, és 1848 márciusa után az unió mellett állt ki. A kolozsvári nemzetőrség megszervezésekor a nemzetőr lovasszázad parancsnoka lett. A honvédtoborzáskor a tervezett négy (11–14.) százlój mellé egy hatfontos gyalogüteg felállítását is megkezdtek; e bizottság segéde lett gróf Mikes Benedek is. A megfelelő lóanyag, szekerek és felszerelés összegyűjtésében, a tüzérek toborzásában, kiképzésében és élelmezésében kiemelkedő teljesítményt nyújtott; sajnos az udvarral kieleződő viszony miatt azonban Anton Puchner cs. kir. altábornagy, erdélyi főhadparancsnok a Gyulafehérvárra küldött anyagot lefoglaltatta, és saját céljaira használta fel. Így Mikes a továbbiakban a magyar kormány által küldött három- és hatfontos ütegek felszerelésében serénykedett, ám a cs. kir. főerők támadásának megindulásáig ezt már nem sikerült befejeznie.

Kolozsvár feladása után visszavonult az aktív politizálástól és szerepvállalástól, majd Grazba távozott. 1850-ben családjával együtt kiutasították az Osztrák Császárságból; csak hosszas emigráció után, amnesztiával térhetett vissza az 1850-es évek végén Erdélybe. 1861-től kapcsolódott be újra a politikába a liberálisokat támogatva; később a kiegyezés pártolója és a Deák-párt tagja lett. 1867 után elsősorban gazdasága modernizálásával foglalkozott, de részt vett a sepsiszentgyörgyi Háromszéki Takarékpénztár és a bükszádi üveggyár létrehozásában, illetve tevékeny

szerepe volt Tusnád- és Bálványosfürdő kiépítésében. Tevékeny élet után 1878. augusztus 27-én temették el Zabolán a családi sírboltba.

Mindháromuk közül a leghíresebb, az előbbi öccse, *gróf Mikes Kelemen* 1820. december 3-án született Zabolán. Szülei kezdetől katonai pályára szánták, így 1832. szeptember 6-tól a bécsújhelyi Mária Terézia Katonai Akadémián (a híres „Theresianumban”) tanult. Ennek befejezése után 1837. január 20-tól ezredkadétként a cs. kir. 3. könnyűlovas-ezred, majd október 16-tól mint alhadnagy a cs. kir. 4. huszárezredben szolgált. A Galíciában állomásozó ezredben Mikest kissé könnyelmű, de használható tisztnek tartották, ám ő az előlépés lassúsága miatt végül 1841. augusztus 15-én tiszti rangja megtartása nélkül kilépett. Hazatérve birtokán gazdálkodott, majd ő is bekapcsolódott a politikai életbe a liberálisok oldalán.

1848 márciusában Kolozs vármegye gyűlésén maga is követelte a reformok erdélyi bevezetését és az unió mielőbbi kimondását. Részt vett a kolozsvári nemzetőrség megszervezésében; itt egy ideig a lovasszázad parancsnoka is volt. A szerb felkelés kitörése és a román mozgalom erősödése miatt 1848. július 11-én barátjával, gróf Bethlen Gergelyvel együtt felhívást tett közzé, amelyben egy önkéntes lovas csapat szervezését hirdette meg Kolozsvár központtal. Mikes jó szervezőnek bizonyult: gróf Batthyány Lajos miniszterelnök és báró Vay Miklós királyi biztos mellett az erdélyi arisztokrácia támogatását is sikerült elnyernie, így jelentős mennyiségű pénzt, felszerelést és lovat szerzett a vállalkozáshoz. A kiképzés és a felszerelés jól haladt, az önkéntesek létszáma pedig november közepére elérte a 300 főt. A minisztérium döntése értelmében szeptemberben a csapat beolvadt a Berzenczey László kormánybiztos vezetésével a Székelyföldön szervezett 15. (Kossuth, majd Mátyás) huszárezredbe, de személyi ellentétek miatt attól lényegében függetlenül működött.

A közben őrnaggyá kinevezett Mikes irányításával a kolozsvári osztály 1848. szeptember közepétől harcolt a román felkelők ellen, és részt vett Kolozs vármegye és a Mezőség felkelőinek lefegyverzésében. A Béccsel való szakítás után Mikes irányította a Kolozsváron maradt cs. kir. 3. könnyűlovas-ezred század lefegyverzését és a cs. kir. 2. huszárezred raktárainak elfoglalását, majd október végétől ezredesi rangban Nagyenyed és Torda védelmét. 1848. november közepén részt vett Kolozsvár védelmében, majd annak feladása után a csapatokkal Csucsára vonult vissza.

Az erdélyi hadsereg újjászervezése után az új főparancsnok, József Bem tábornok jobb keze és dandárparancsnok lett. Az 1848 telén meginduló ellentámadás során december 26-án Kolozsvárnál az ő csapatai kerítettek be és fogták el a Karl Urbán alezredes vezette cs. kir. dandár utóvédjét, majd részt vett Beszterce, Naszód és Tihua elfoglalásában. A déli irányú előretörés során Mikes vezette az elővédet, és jelentős szerepe volt az 1849. január 16-17-i, Gál- és Szőkefalva közötti ütközet megnyerésében. A teljesítményével elégedett Bem őt szemelte ki helyettesének, és tábornokká tervezte előléptetni. Ám 1849. január 21-én a nagyszebeni ütközet elején a felderítésre induló Mikest egy cs. kir. ágyúgolyó halálosan megsebesítette.

A lesújtott Bem saját kezűleg írt levelet özvegyének, míg az OHB nyugdíjat állapított meg a részére. A vitéz ezredes holttestét végül 1849. április 21-én szállították Zabolára. A család 1849–1869 között egy külön sírmeleket állíttatott az emlékére, amely a kiegyezés után a helyi '48-as megemlékezések egyik központja lett. (Ma már sajnos nincs a helyén.)

A számos képpel és egyéb illusztrációval díszített, kiváló minőségű kötetet a három főszereplő életrajzai után a működésükkel kapcsolatos legfontosabb dokumentumokból álló okmánytárak egészítik ki; a művet pedig angol és román nyelvű rezümé zárja.

A kötetben, mint minden munkában, találhatóak kisebb nyomdahibák, kihagyások,

elírások. 1848-ban az önkéntes felajánlásból befolyt arany- és ezüstneműk „fedezetével” és nem „ellensúlyozására” tudott a kormány bankjegyeket kibocsátani (35–36. old.). A Kolozsvár körüli harcok gyenge nemzetőri teljesítményére aligha az 1848. december 30-án vívott móri ütközet a megfelelő hasonló példa, hiszen ott nem nemzetőri csapatok, hanem reguláris honvédszászlóaljok, huszár és tüzéregységek harcoltak, és a vereség dacára körülbelül a felük a harcképességét megőrizve, rendben vonult vissza (50. old.). Jó lett volna egy magyarázó lábjegyzet arról, hogy mi is pontosan a „kényszer útlevel” (80. old.) És ugyanitt: ha gróf Mikes Benedek 1878-ban meghalt, hogyan kaphatott „Vaskorona - Rendet” 1885-ben? (80. old.) Az erdélyi honvédtüzérség szervezésekor kiadott okmányon tévesen „Mikes Kelemen” és nem „Mikes Benedek” aláírása szerepel (83. old.). Gróf Mikes Kelemen 1837. január 20-án mint „ezredkadét” és nem alhadnagy került a cs. kir. 3. (akkor még „Weinhardt” és nem „Ferdinand Max”) könnyűlovas-ezredhez; alhadnagy csak 1837. október 16-án a cs. kir. 4. (Sándor) huszárezredhez átlépve lett (94–95. old.), ahol nem két, hanem több mint három évet szolgált (97. old.). A szamosújvári ütközet dátuma (1848. november 13.) zavaróan hiányzik (113. old.), akárcsak a szamosfalvai ütközeté (1848. november 16.) is (114. old.). A Gálfalva és Szőkefalva közti

ütközet nem egy, hanem két nap alatt zajlott le, vagyis 1849. január 16–17-én (117. old.). Bár Puchner altábornagy már 1849. január 20-án döntött az orosz csapatok segítségül hívásáról, ezek – többszöri üzenetváltást követően – csak január 31-én léptek Erdély területére, így a január 21-i nagyszebeni ütközetben még nem vettek részt (117–118. old.). Mikes Kelemen ünnepélyes temetésére valóban csak 1849. március 19-e után került sor, de a szöveg itt kissé félrevezető, mivel aligha valószínű, hogy a vitéz ezredes holtteste közel két hónapig temetetlenül feküdt (122. old.). A Mikes Kelemen-féle dokumentumtárban a 3. számú okmánynál az aláírásnál téves a dátum (július 20. helyett 29.) (131. old.), illetve a 15. és 20. számú dokumentumok teljes terjedelmükben a főszövegben is megtalálhatók (141–142. és 120–121. old.; valamint 145–146. és 125–126. old.).

A fentiektől függetlenül a recenzius csak ajánlani tudja minden olyan érdeklődő számára ezt a kötetet, aki a Mikes-család azon 19. századi tagjaival is meg akar ismerkedni, akik a magyar irodalomból jóval ismerősebb rodostói levélíró rokonuk, zágoni Mikes Kelemen után jó egy évszázaddal szintén jelentős teljesítményt tettek le a haza oltárára.

KEMÉNY KRISZTIÁN